

УДК: 378.046:159.925

**MODEL OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN
POSTGRADUATE EDUCATION****МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
У ПІСЛЯДИПЛОМНОМУ НАВЧАННІ****Safarian S.I. / Сафарян С.І.***s.p.s., as. prof. /к.п.н., доц.*

ORCID:000-0001-81-42-8321

Kuzmenchuk I.V. / Кузьменчук І.В.*teacher/викладач*ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5132-1532>

Borys Hrinchenko Kyiv Metropolitan University,

Kyiv, Bulvarno-Kudriavska, 18/2, 04053

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Бульварно-Кудрявська 18/2, 04053

Анотація: одним із основних завдань вітчизняної післядипломної освіти є розвиток професійної компетентності педагогів, яка неможлива без сформованих умінь та навичок педагогічної комунікації. Стаття присвячена розгляду основних аспектів розвитку професійної педагогічної комунікації вчителя у період післядипломного навчання. Зокрема зазначено, що наявність розвинутих належним чином комунікативних навичок у педагога нині є нормативно обов'язковою, проте на сучасному етапі є певним професійним дефіцитом. Тому проблема її постійного удосконалення є актуальною для системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. У статті наведені основні функції педагогічного спілкування та види непрофесійної комунікації, які можуть провокувати конфлікти у педагогічній взаємодії. Також у статті подано модель розвитку педагогічної комунікації вчителя у післядипломному навчанні, яка складається з трьох взаємозв'язаних етапів. Доведено та обґрунтовано думку про те, що розвиток комунікативних умінь та навичок має враховувати особистісні потреби і запити педагога, ґрунтуватись на попередньому діагностуванні та мати практико-орієнтовану спрямованість. Також у статті охарактеризовані основні види навчально-практичної діяльності, які будуть ефективними у роботі з педагогами на кожному із етапів розвитку педагогічної комунікації. Зокрема, охарактеризовані різні рівні педагогічного спілкування та зазначені ефективні методики їхнього діагностування; названі результативні види навчально-тренінгових занять та вправ, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності педагога; наведені показники та інструментарій контрольно-оцінювального етапу удосконалення навичок професійної педагогічної комунікації.

Ключові слова: педагогічна комунікація, післядипломне навчання, комунікативні навички, функції педагогічного спілкування, модель розвитку.

Вступ.

Ефективна педагогічна комунікація, як одна із основних складових професійної компетентності, визначає особистісний потенціал учасників педагогічної взаємодії. Проблеми ефективної педагогічної комунікації, способи та засоби її розвитку напряму пов'язані з оволодінням вчителем предметними методиками навчання, цілеспрямованою організацією навчальної діяльності, налагодженням ефективної педагогічної взаємодії педагога та учнів, заснованої на відкритості, довірі, спільній відповідальності за досягнені навчальні результати. Отже, кожен педагог, постійно працюючи над удосконаленням

професійної майстерності, обов'язково має звертати увагу і на розвиток навичок педагогічної комунікації. Відповідно, вітчизняна система післядипломної освіти теж має сприяти цьому розвитку.

Спираючись на дані різних моніторингових досліджень педагогічної діяльності вчителів, можна зробити висновок, що володіння ефективною педагогічною комунікацією на сучасному етапі є певним професійним дефіцитом. Актуальність нашої статті детермінована необхідністю реагування системи післядипломного навчання педагогів на їхні запити щодо пошуку способів подолання означеної проблеми та оволодіння дієвими практичними механізмами, здатними забезпечити якісний розвиток педагогічної комунікації.

Основний текст.

Професійна педагогічна діяльність є багатофункціональною і певною мірою наповнена різними протиріччями. Одним із них є невідповідність між педагогічною та комунікативною підготовкою педагогічних кадрів. Педагогічна комунікація завжди є основою всієї професійної діяльності педагога. Саме через неї здійснюється самоідентифікація вчителя; вона спрямовує його на створення когнітивних конструкцій, що впливають на його інтеграцію в професію. Наявність розвинутих належним чином комунікативних навичок у педагога нині є нормативно обов'язковою. Дослідженню цієї проблеми присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, сутність цього поняття вивчали І. Зязюн, О. Жирун, Н. Бутенко, А. Літкевич, С. Левченко; структуру педагогічної комунікативної компетентності описували Н. Бібік, О. Волкова, І. Когут; ефективність різних засобів педагогічної комунікації досліджували А. Богуш, Л. Крамущенко, І. Кривонос, А. Семиченко; про культуру педагогічного мовлення писали Н. Бабич та О. Корніяка. Серед зарубіжних досліджень можемо назвати роботи К. Шеннона, Г. Лассуела та Р. Якобсона, в яких запропоновані власні схеми комунікації. Підґрунтя та особливості формування комунікативної компетентності аналізували Л. Бахман, М. Кенел, У. Ордон та А. Палмер.

Проте проблема розвитку педагогічної комунікації, зокрема і у післядипломній освіті, залишається ще недостатньо розробленою у багатьох теоретичних та практичних аспектах. У наукових дослідженнях бракує чіткого системного обґрунтування структурних комунікативних якостей педагога, зокрема мало уваги приділено цьому аспекту у площині професійної ідентичності. Недостатньо також досліджені та обґрунтовані ефективні практичні моделі розвитку умінь і навичок педагогічної комунікації вчителів у процесі їхнього підвищення кваліфікації у післядипломний період. У нашій статті ми представимо одну із таких моделей, охарактеризувавши дієві інструменти впливу на удосконалення комунікативних здібностей педагога у післядипломному навчанні.

Педагогічна комунікація є однією із основних складових людського спілкування. Вона стимулюється на всіх основних рівнях людської активності: біологічному, соціальному та духовному. Педагогічна комунікація як системне явище насамперед визначається функціями педагогічної комунікації, які безпосередньо пов'язані з кінцевою педагогічною метою – актуалізацією цілісної особистості на основі розвитку і синтезу її духовності, соціальної та професійної

компетентностей. Професійно-педагогічна комунікація є засобом вирішення навчальних завдань, соціально-психологічного супроводу та організації ефективної педагогічної взаємодії. Таке широке тлумачення комунікативних якостей та вмінь дозволяє аналізувати їх як синтез загально психологічних, соціально-психологічних та спеціально-професійних якостей особистості педагога. Це актуалізується у функціях педагогічного спілкування, представлених у таблиці 1.

Таблиця 1 - Функції педагогічного спілкування

<i>Назва функції</i>	<i>Сутність</i>	<i>Види педагогічної діяльності</i>
конструктивна	забезпечення ефективної педагогічної взаємодії	подання, обговорення, роз'яснення навчальної інформації
організаційна	унормування цілеспрямованої організації спільної навчальної діяльності (учня та педагога)	взаємна особистісна інформованість, установлення меж спільної відповідальності (учня та педагога) за результат навчання
комунікативно-стимулююча	забезпечення педагогічної співпраці в комунікації	синтез різних форм навчальної пізнавальної діяльності (індивідуальних, групових, фронтальних), організація взаємодопомоги
інформаційно-навчальна	забезпечення динаміки та інформаційної насиченості навчального процесу	емоційний виклад матеріалу з опорою на наочно-чуттєве сприймання
емоційно-коригуюча	встановлення довірливих стосунків, спрямованість на успіх та досягнення результату	динамічна зміна видів навчальної діяльності з метою підвищення якості та результативності навчання
контрольно-оцінювальна	забезпечення організації взаємоконтролю та підбиття підсумків	види самоконтролю, самооцінювання, взаємооцінювання.

Важливими ознаками професійного педагогічного спілкування є сформована здатність педагога сприймати, розуміти та передавати зміст думок, почуттів і прагнень у процесі навчання та виховання; розвинуті вміння постійно відчувати і підтримувати зворотний зв'язок з учнями у спілкуванні; навички відбору ефективних комунікативних засобів, які найкраще відповідають змісту спілкування, обставинам, в яких воно відбувається, та індивідуальним властивостям учнів. Натомість непрофесійне педагогічне спілкування породжує в учнів страх перед учителем, невпевненість у собі, відчуженість, стійке негативне ставлення до вчителя, недовіру до нього. Також непрофесійна педагогічна комунікація призводить до зниження працездатності, зумовлює

порушення динаміки мовлення учнів; спричиняє небажання вчитися, думати і діяти самостійно; викликає почуття пригніченості від вивчення навчального предмета. Загалом, непрофесіоналізм педагога у налагодженні педагогічної комунікації завжди призводить до виникнення конфліктних ситуацій, які мають значний негативний вплив на організацію навчально-виховного процесу. Учені М. Боухал та Р. Конечний у своїх дослідженнях зазначили деякі види непрофесійної комунікації, які провокують конфлікти. Ми трансформували ці види у межах педагогічного спілкування:

1. Деструктивна, жорстка комунікація – характеризується намаганням знівелювати інтереси та потреби учнів; її результатом є повне непорозуміння;
2. Авторитарна комунікація – має тенденцію нав'язувати учням тільки власні погляди, переконання, стилі поведінки тощо;
3. Вседозвільна комунікація – характеризується повною свободою учня, який робить все, що захоче; будь-яку інформацію він сприймає, але зовсім не бере її до уваги (так зване, «швейківське» ставлення);
4. Псевдокомунікація – має формальний характер, поверхневність, нагадуючи світську розмову про погоду;
5. Нонкомунікація – фактичне переривання комунікації, хоча учень начебто слухає, але думками він перебуває деінде;
6. Резисторна комунікація – є проявом недовіри, небажання до спілкування; учень сприймає інформацію, але відмовляється вести діалог. [3 С.143-144].

Отже, враховуючи зазначене вище, можемо стверджувати, що розвиток умінь та навичок професійної педагогічної комунікації є однією із актуальних проблем сучасної освіти. Педагогу важливо допомагати у розв'язанні цієї проблеми, зокрема і у післядипломний період розвитку та удосконалення його професійної компетентності. Успішно з цим завданням може впоратися вітчизняна система післядипломної педагогічної освіти, яка покликана сприяти активному професійному зростанню кожного педагога. Зокрема, для удосконалення навичок педагогічної комунікації вчителів можна використовувати таку модель, яка враховує основні параметри рефлексивної моделі безперервного професійного розвитку педагога, запропоновану свого часу вченим Воллесом М.Дж.[4] Цю модель можемо визначити як домінанту у навчанні педагогів, адже в основному вони опановують нове через призму власної практики. Модифікований варіант цієї моделі пропонуємо для розвитку педагогічної комунікації (рис. 1).

Запропонована модель об'єднує три взаємопов'язані етапи: підготовчий, на якому відбувається визначення потреб педагога у розвитку відповідних умінь та навичок педагогічної комунікації шляхом здійснення діагностування наявного рівня сформованості та готовності педагога до професійного педагогічного спілкування; етап навчання/розвитку умінь педагогічної комунікації та контрольо-оцінювальний етап, на якому визначаються досягнені результати. Ця модель має як переваги, так і певні недоліки. Зокрема, І. Воротнікова зазначає, що рефлексивна модель як циклічний процес передбачає неперервну участь у ньому педагогів, де вони мають змогу «приймати певні рішення і думають про

можливі дії, які вони можуть застосувати у власній практичній діяльності. До недоліків цієї моделі можна віднести те, що досвід є приватним, а не загальним» [2, с.23]

Рисунок 1- Модель розвитку педагогічної комунікації вчителя у післядипломному навчанні

Охарактеризуємо певні види навчально-практичної діяльності, які будуть ефективними у роботі з педагогами на кожному із етапів розвитку педагогічної комунікації. Так, на етапі діагностування варто враховувати три основні сторони спілкування: комуникативну, перцептивну та інтерактивну, які обумовлюють виокремлення трьох груп базових комуникативних умінь: уміння міжособової комунікації, уміння сприймання та розуміння отриманої інформації, уміння міжособової взаємодії. Необхідно підібрати методики діагностування для цих трьох основних груп умінь. Для цього можна використовувати модифіковані варіанти існуючих методик діагностики комуникативних здібностей, рівнів сформованості навичок словесної імпровізації, рівнів володіння технікою мовлення тощо. Ефективними, на нашу думку, будуть відомі методики: «КОЗ-2 (діагностика комуникативних і організаторських здібностей)», «Оцінка комуникабельності (за В.Ряховським)», «Соціометрія Дж. Морено «Вибір у дії», «Тест «Уміння слухати», «Тест «Оцінка правильності мови», «Тест «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (В. Бойко)», Методика експертної оцінки невербальної комунікації (А. Кузнецова) та ін. Також для визначення запитів і потреб конкретного педагога у набутті певних навичок педагогічної комунікації слід проводити вхідні анкетування вчителів. У процесі формулювання питань для анкет викладачам потрібно орієнтуватися на характеристики різних рівнів комунікації педагога, які представлені нами у таблиці 2.

Таблиця 2 - Рівні професійної педагогічної комунікації

<i>Рівень</i>	<i>Характеристика</i>
початково-маніпулятивний	учень для вчителя не є партнером спілкування, він – об'єкт маніпуляцій; основним для педагога є навчальний предмет, тому він постійно демонструє свої переваги в його обізнаності, учня розглядає лише як засіб досягнення власної мети
формально-стандартизований	домінує формальна структура спілкування, учень залишається об'єктом маніпуляцій, він відчуває байдужість педагога та недостатню його увагу, хоча вчитель дотримується певних стандартів комунікативного етикету
належно-конвенціональний	наявні інтерес до учня, готовність йому допомогти, певна відкритість (у межах ситуації спілкування), вчитель намагається підтримувати діалог та виявляє належний рівень культури спілкування
результативно-ігровий	справжній інтерес до особистості учня, відкритість та різноманітність комунікації, спілкування захоплює і продуктивне у площині взаєморозуміння, взаємопізнання
ефективно-особистісний	глибокий інтерес до учня, визнання незалежності його особистості, спрямованість на розвиток духовності; міцна культура взаємодії вчителя та учня; педагог є авторитетом і викликає довіру

Після з'ясування рівня сформованості комунікативних умінь, навичок міжособистісної взаємодії та потреб кожного конкретного вчителя у опануванні новими здатностями педагогічної комунікації пропонуємо таку схему її розвитку у післядипломній освіті:

Рисунок 2 - Схема розвитку педагогічної комунікації

Ефективними у роботі з педагогами є різні комунікативні тренінги, практикуми, майстер-класи, вебінари, заняття з розвитку сценічного мовлення, опанування невербальними засобами спілкування тощо. У практиці навчання педагогів широко використовуються різноманітні вправи, які можна згрупувати у відповідні блоки, спрямовані на розвиток та удосконалення конкретних умінь і навичок:

- 1) Вербальної комунікації (мовленнєва імпровізація, техніка мовлення)
 - а) мовленнєва імпровізація: розвиток різних видів мислення (конструктивного, образного, логічного, абстрактного тощо); перцептивних умінь (спостережливості, уяви, різних видів пам'яті, фантазії, уваги тощо); швидкості реакції; збагачення лексичного запасу; удосконалення правильного мовлення тощо;
 - б) техніка мовлення (артикуляційна гімнастика; дихання, дикція).
- 2) Невербальної комунікації (кінесика (постава, хода, жести, міміка); проксемика (просторові зони спілкування); такесика (тактильна комунікація); хронеміка та сенсорика);
- 3) Міжособистісної педагогічної взаємодії:
 - а) урахування характеристик учнів: типів темпераменту; типів сприймання інформації (аудіали, візували, кінестетики); типів інтелекту;
 - б) моделі та стилі педагогічного спілкування.

Таблиця 3 - Контрольно-оцінювальний етап розвитку педагогічної комунікації

Критерії	Показники	Діагностичний інструментарій	Отримані результати
мотиваційно-ціннісний	1)потреба у спілкуванні 2)здатність до саморозвитку	тести для визначення потреб у спілкуванні (В. Шкуркін, Ю. Орлов та ін.); анкети визначення здібностей до саморозвитку	
когнітивний	володіння культурою педагогічної комунікації	тести на визначення комунікативних умінь, культури та техніки мовлення, анкети	
діяльнісний	1) здатність до комунікативного контролю 2) індивідуальний стиль педагогічного спілкування	Методика діагностики комунікативного контролю (М. Шнайдер); Діагностика стилів педагогічного спілкування (І. Юсупов)	

На заключеному етапі здійснюється за допомогою різних діагностичних інструментів контрольне оцінювання досягнутих результатів у набутті навичок професійної педагогічної комунікації за різними критеріями та показниками, представленими у таблиці 3.

Також на цьому етапі доцільним буде розробка алгоритму індивідуальної дорожньої карти педагога для подальшого розвитку ефективної педагогічної комунікації з опорою на результати контрольного оцінювання з урахуванням набутих знань, умінь і особистих запитів та інтересів.

Висновки.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що розвиток професійної педагогічної комунікації в системі післядипломного навчання – це системний багаторівневий процес розвитку та удосконалення в педагогів різних професійних комунікативних якостей, особистісних характеристик та показників, що впливають на комунікативну компетентність. Цей розвиток обов'язково має враховувати особистісні запити педагога, ґрунтуватися на результатах діагностичних досліджень та мати практико-орієнтовану спрямованість. Запропонована нами модель розвитку педагогічної комунікації у післядипломній освіті побудована з урахуванням основних принципів навчання вчителів, створює умови для їхнього удосконалення через відображення власної практичної діяльності та забезпечує розвиток індивідуальних змін педагога в педагогічній комунікації від потреб через когнітивні процеси до закріплення у практичній діяльності.

Література:

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
2. Воротнікова І. Моделі професійного розвитку вчителя в умовах реформи післядипломної педагогічної освіти вчителя // Continuing Professional Education: theory and practice (series: pedagogical sciences) ISSUE № 3-4 (56-57), 2018.- С.21-26
3. Федосова Л.О. Клінічна психологія: навчальний посібник. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2013. 248с.
4. Wallace M. J. Training foreign language teachers: A reflective approach. Cambridge: University Press, 1991. 180 p.

References.

1. Volkova N.P. Profesiyno-pedagogichna komunikatsiya: navchalny posibnyk. Kyiv:VTS «Akademiya»,2006. 256s.
2. Vorotnikova I. Modeli profesiynogo rozvytku vchytela v umovah reform pisladyplomnoi pedagogichnoi osvity vchytela Continuing Professional Education: theory and practice (series: pedagogical sciences) ISSUE № 3-4 (56-57), 2018.- P.21-26
3. Fedosova L.O. Clinichna psyhologiya: navchalny posibnyk. K: DP «Vydavnychy dim «Personal», 2013. 248p.
4. Wallace M. J. Training foreign language teachers: A reflective approach. Cambridge: University Press, 1991. 180 p.

Abstract: *one of the main tasks of modern postgraduate education is the development of the professional competence of teachers, which is impossible without the developed abilities and skills of pedagogical communication. The article is devoted to the consideration of the main aspects of the development of a teacher's professional pedagogical communication in the period of postgraduate studies. In particular, it is stated that the presence of properly developed communication skills for a teacher is now normatively mandatory, but at the current stage it is a certain professional deficit. Therefore, the problem of its continuous improvement is relevant for the system of professional development of pedagogical staff. The article describes the main functions of pedagogical communication and types of non-professional communication that can provoke conflicts in pedagogical interaction. The article also presents a model for the development of a teacher's pedagogical communication in postgraduate studies, which consists of three interrelated stages. The opinion that the development of communicative abilities and skills should take into account the personal needs and requests of the teacher, be based on preliminary diagnosis and have a practice-oriented orientation has been proved and substantiated.*

The article also describes the main types of educational and practical activities that will be effective in working with teachers at each stage of the development of pedagogical communication. In particular, different levels of pedagogical communication are characterized and effective methods of their diagnosis are indicated; effective types of educational and training classes and exercises aimed at developing the teacher's communicative competence are named; the indicators and tools of the monitoring and evaluation stage of improving the skills of professional pedagogical communication are given.

Key words: *pedagogical communication, postgraduate study, communicative skills, functions of pedagogical communication, development model.*